

بخش دوم

امیر امان الله خان و عصر اصلاحات

۱/۲ رژیم امان الله خان ۱۹۲۹-۱۹۱۹

پس از کشته شدن امیر حبیب الله در سال ۱۹۱۹ برادرش سردار نصر الله خان (نایب السلطنه که در هنگام قتل با امیر کشته بود) خودش را امیر نو افغانستان خواند. در این کار او پشتیبانی دو پسر امیر (شهزادگان عنایت الله و حیات الله خان حاضر در قتلگاه) و بیشترین افراد دربار، روحانیان و همچنان سران قبایل را با خود داشت.^۱ انگلیسها از بقدرت رسیدن نصر الله بحیث امیر در هراس بودند، چون میپنداشتند که تسلط او امکان آغاز یک جنگ (ضد انگلیسی) از سوی وی از مناطق مرزی- شرقی افغانستان (با هند) را مهیا میسازد. این ترس بیشتر ناشی از نفوذ گسترده نصر الله خان در میان سران عشایر و همچنان آمدن هیات نیدرمایر- فون هیتینگ در زمان جنگ جهانی اول بود.^۲ امان الله چون سومین پسر امیر حبیب الله که در هنگام کودتای درباری در کابل سررشته دار کارهای سلطنت بود، حمایت ارتش را داشت، نصر الله را خلع سلطنت نموده و تاج شاهی را از خود نمود.^۳ امتیاز امان الله خان این بود که وی کنترل اردو، خزانه دولتی و جبه خانه را در پایتخت در دست داشت.^۴ او همچنین یکی از رهبران جریان ملی گرا و اصلاح طلب جوانان افغان متشکل از سیاستمداران کشور بود.^۵ رقیب امان الله کاکایش سردار نصر الله شخصی با اندیشه های محافظ گرای اسلامی بود، در حالیکه امان الله (نوگرا) و مترقی و هوادار مدرن شدن افغانستان بود. او خودش را هم پیرو خلیفه عثمانی و حامی پان اسلامیزم میپنداشت.^۶ مگر آنان یک وجه مشترک داشتند و آن موقف ضد بریتانیایی شان بود.

در جریان این مبارزه کوتاه برای قدرت نصر الله خان از سوی امان الله خان به اتهام کشتن پدرش امیر حبیب الله با حصر خانگی زندانی شده (و پس از چندی وفات یافت).^۷

امان الله در ماه جون ۱۸۹۲ در پغمان بدنیا آمده بود. او سومین پسر امیر حبیب الله خان بود که مادرش مقام علیاحضرت را دارا بوده و ملقب به سراج الخواتین (ملکه اصلی) بود. سراج الخواتین مربوط طایفه اشرافی بارکزی و از نوادگان درانیها بود.^۸ امان الله در اوج خیزشهای ضد استعماری جهان اسلام برضد نیروهای بیگانه پرورش یافت. اصلاح طلبان اسلامی مانند محمد عبده، جمال الدین افغانی، سید احمد خان (بریلوی) و (بویره) ترکان جوان ترکیه عثمانی (بوسیله محمود طرزی) بالای شهزاده جوان امان الله اثر گذار بودند. آنها همه دارای همان پندارهایی بودند که شهزاده جوان امان الله از آنها برخوردار بود. او خواستار شکست پنداره های سنتی محافظه کارانه و آرزومند اصلاحاتی با

1 - Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History* p.290-

2 - Ibid p.291

3 - Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History* p.290

4 - Poullada *Reform and rebellion in Afghanistan* p.46

5 - Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History* p.291-

6 - Ibid p.109

7 - Runion *The History of Afghanistan* p.88

8 - Poullada *Reform and rebellion in Afghanistan* p.36-

الگوی جهان غرب بودند. این ریفورمها باید عرصه های اقتصاد، سیستم قضایی و آموزش و پرورش را دربر میگرفتند.⁹ همانگونه که پیش از این آمد، خانوادههای مهاجر و تبعیدی برگشتهء زمان امیر عبدالرحمان خان بالای شهزاده امان الله خیلی اثرگذار بودند. خانواده طرزی که از ترکیه عثمانی برگشته بود و خانواده صاحبان (طایفه یحیی خیل) که از هند برتانوی برگشته بودند، پندارها، (شیوههای کاری) و ایدیالوژیهای (ن) را باخود به افغانستان آوردند.

امان الله از جوانی از سوی مادرش علیاحضرت (ملکه) با شیوههای سیاسی و دیپلماتیک برای سلطنت آماده میشد.¹⁰ در زمان آموزشهای نخستین شهزاده امان الله با روحیه ضدانگلیسی از جانب مادرش علیاحضرت تحریک میشد. احساسات ضد انگلیسی ریشه های ژرفی در دودمان شاهی بارکزی داشت که پیش از این دوجنگ را در برابر انگلیسها باخته بودند.¹¹ این احساسهای ضدانگلیسی در وجود امان الله در زمان جنگ یکم جهانی و بویژه با آمدن هیأت نیدرمایر فون هیتینگ در سال ۱۹۱۵ نیرومندتر شدند. ازسویی شخص محمود طرزی که هم خسر امان الله و هم عنایت الله بود، تأثیر بسزایی بالای هر دو شهزاده داشت. ایدیولوژی محمود طرزی بر شالوده قوی ضد استعماری و بویژه ضد انگلیسی استوار بود.¹²

پس از آنکه امان الله در سال ۱۹۱۹ بقدرت رسید، موقف ضد انگلیسی رهبر نو افغانستان ژرفتر و گسترده تر شد.¹³ تغییر حاکمیت در روسیه در نتیجه انقلاب اکتوبر کمونیستها (بلشویکها) دلیل مهمی بود برای انگلیسها تا برشالوده معاهده پیشین گندمک ضمانتی را برای زیر کنترل داشتن سیاست خارجی افغانستان داشته باشند.¹⁴ امیر امان الله و بیشترین نخبه گان افغانی میپنداشتند که نفوذ بریتانیا بالای سیاست خارجی افغانستان بگونه بی نقض استقلال و حاکمیت ملی کشور میباشد.¹⁵ امیر امان الله خسرش محمود طرزی را بمقام وزارت خارجه افغانستان برگزید. این کار وی ازسوی هند برتانوی همواره معتقد به معاهدات گذشته دوکشور همچون تفتین و تحریک تلقی شد. (دیده شود، تصویر ۲/۱ پیوست).

امان الله پس از مرگ پدرش امیر حبیب الله در بهار سال ۱۹۱۹ اعلام جهاد برضد انگلیسها را کرد¹⁶ که در واقع این امر آغاز جنگ سوم افغان و انگلیس بود. البته واحدهای ارتش انگلیس در هند به علت جنگ یکم جهانی ضعیفتر شده بودند، ولی هنوز هم نسبت به اردوی افغانستان دارای اسلحه و تجهیزات مدرن (از جمله نیروی هوایی) بودند. در آنزمان ارتش افغانستان از تقریباً ۲۰۰ هزار نفر تشکیل شده بود که در مقابل آن اردوی نیرومند انگلیس دارای ۳۴۰ هزار نفر بود.¹⁷ جنگ سوم افغان و انگلیس توجه نظامیان آلمانی را نیز بخود جلب کرده بود. شالوده این علاقمندی آلمان با آمدن هیأت نیدرمایر- فون هیتینگ در سال ۱۹۱۵ شکل گرفته بود. جنگ (استقلال) بسیار دوام نکرده و در تابستان همانسال (۱۹۱۹) پایان یافت.¹⁸ بروز ۸ اگست ۱۹۱۹ معاهده صلح راولپندی میان افغانستان و هند برتانوی امضاً شد. دست‌آورد بزرگ این عهدنامه برای افغانها کسب استقلال در عرصه روابط خارجی شان

9 - Ibid p.35

10 - Poullada *Reform and rebellion in Afghanistan* p.38

11 - Ibid p.39

12 - Ibid p.40

13 - Ibid p.46

14 - Hosking *Russia and the Russians* p.391

15 - Poullada *Refrim and rebellion in Afghanistan* p.47

16 - Poullada *Reform and rebellion in Afghanistan* p.46

17 - Strausz-Hupe *The Anglo-Afghan War of 1919* p.91

18 - Ibid p.92

بود.¹⁹ (تصویر ۲/۲ پیوست دیده شود). این جنگ برای شاه نو امان الله پرستیژ فراوانی را در جهان اسلام و بویژه در میان قبایل هند که وی را رهبر ملی گرای میپنداشتند، ببار آورد. بیشترین رهبران کشورهای اسلامی از امیر امان الله پشتیبانی کرده و او را ادامه دهنده راه خلیفه مخلوع ترکیه عثمانی میپنداشتند. وی همچنان در میان جنبشهای پان اسلامیستی بدلیل اعلام جنگ آزادیخواهی از شهرت نیکو برخوردار بود.²⁰ امیر امان الله بنوبه خود متأثر از رهبران دیگر جهان اسلام شامل مصطفی کمال اتاترک و رضاشاه پهلوی شاه فارس که سرگرم مدرنسازی کشورهای شان بودند، بود.

۲/۲ اصلاحات تقنینی- حقوقی

پس از زوال امپراتوری عثمانی ترکیه مدرن زیر رهبری مصطفی کمال اتاترک در سال ۱۹۲۳ بنیان هشته شد.²¹ مطفی کمال در این حاکمیت نو اصلاحات فراگیر را آغاز کرد که مرام آن نزدیک سازی ترکیه با دنیای غرب برشالودههای سیاسی، آموزشی و سیکولار بود. افغانستان آنزمان نیز در میان سالهای ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۸ به اصلاحات آغاز کرده و در این راستا ترکها برای آن الگو و نمونه بودند.²² در هماندوره اصلاحاتی همگون (ولی بشیوه دیگر) در کشور همسایه فارس پیشبرده میشد. چنانچه در سال ۱۹۲۱ پس از زوال دولت قاجار در فارس قدرت بدست رضاخان افتاد. اصلاحات رضاخان در فارس (ایران) نیز سرچشمه الهام برای امان الله خان بودند. امیر امان الله با آغاز اصلاحات میخواست این کشور را پیشرفته ساخته و نفوذ قدرتهای استعماری را تضعیف نماید.²³ استقلال افغانستان برای امیر امان الله شانس بود برای پیشبرد اصلاحات در سطح کشور.

یکی از اصلاحات مهم امیر امان الله تمرکز بیشتر دولت مرکزی و تقویه اداره سیاسی کشور بود. این نوآوریها شامل ایجاد نخستین کابینه (هیأت دولت) و تصویب قانونهایی بود که باعث استحکام دولت شاهی امانی میشدند.²⁴ برای پیشبرد اصلاحات در سطح کشور ضرورت ساختار بیروکراتیک پیش آمد. این کار برای امان الله لازم بود تا اصلاحات را در سطح افغانستان تطبیق کند.²⁵ قانون اساسی افغانستان سال ۱۹۲۳ بر علاوه قوانین مصطفی کمال همچنان متأثر از قانون اساسی سال ۱۹۰۶ دولت فارس بود که در زمان قاجاریه تصویب گردیده بود.²⁶ بتاريخ ۹ اپریل سال ۱۹۲۳ قانون اساسی کشور بنام *نظامنامه اساسی دولت علییه افغانستان* تصویب و نافذ شد.²⁷ در اینکار امان الله از همکاری کارشناسان ترکی که بدستور مصطفی کمال به افغانستان گسیل شده بودند، برخوردار بود.²⁸ پسانها قوانین و اصولنامه های

19 - Hyman *Nationalism in Afghanistan* p.304

20 - Dupree *Afghanistan, 1880 -1973* p.443-

21 - Zürcher, Erik-Jan. *Een Geschiedenis van het Moderne Turkije* p.208-209

22- Poullada *Reform and rebellion in Afghanistan* p.67

23 - Saikal *Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival* p.61

24- *Ibid* p.73

25 - Rasanayagam *Afghanistan a Modern History* p.21

26 - *Ibid* p.20

27 - Poullada *Reform and rebellion in Afghanistan* p.93

28- Saikal *Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival* p.74

دیگری نیز نافذ شدند²⁹ که همچنان متأثر از قانونگذاری ترکیه سال ۱۹۲۴ زیر رهبری مصطفی کمال بودند.³⁰

با انفاذ بیشترین این قانونها بویژه در دادگاهها (محاکم) مدنی نقش شریعت و روحانیان (علماء) در قانونگذاری کشور محدود میشد.³¹ در ضمن اینکار باعث تقویه نقش شاه و هیأت دولت (کابینه) میشد.³² برای تحقق قوانین مصوب سال ۱۹۲۳ وزیر پیشین نیروی بحری ترکیه عثمانی جمال پاشا (که از سال ۱۹۲۰ در افغانستان بوده و مقام مشاور ارتش افغانستان را داشت) که در کار آمادگی قانون اساسی نیز نقش داشت، گزیده شد.³³

در میان سالهای ۱۹۲۸-۲۹ کاظم اوربای (کاظم بیگ) نیز در افغانستان بود که بدستور مصطفی کمال اتاترک به اینکشور آمده بود. او پیشتر نیز در ترکیب هیأت نیدرمایر فون هیتینگ در سال ۱۹۱۴-۱۵ به نمایندگی از دولت عثمانی به افغانستان آمده و در کار نوسازی ارتش افغانستان سهم گرفته بود. سپس او به مقام سر مشاور اردوی افغانستان در دوره اصلاحات رسید.³⁴

امان الله خان برای تقویه حاکمیت مرکزی به اردوی وفادار نیاز داشت. ارتش امان الله خان از سربازان گزیده شده از سوی رهبران محلی ترکیب یافته بود. بنابراین این سربازان همچنان به سران قومی خویش که هوادار امان الله بودند، وابسته بودند.³⁵ اردوی افغانستان مگر هنوز منظم نبود و این کمبودی در جریان جنگ سوم افغان و انگلیس هویدا شد.

امیر امان الله بمشوره محمود طرزی مشاوران ترکی را برای حرفه یی شدن ارتش بکار گماشت. از همان دوره ارتش عمدتاً از مردانی با منشأ قومی گوناگون تشکیل میشد که بیشتر به دولت وفادار بودند تا به رهبران طایفه شان.³⁶ برای توانمندی اردو خدمت همگانی (اجباری) برای همه مردان از سن ۲۱ ساله، برای یکدوره سه ساله آغاز شد.³⁷ (تصویر ۲/۳ پیوست دیده شود).

امان الله خان با الگوهای جهان غرب و در گام نخست با نمونه ترکیه، بکمک آلمانها و اتحاد شوروی دست به ایجاد نیروی هوایی زد. قوای هوایی افغانستان در آنزمان³⁸ متشکل از سیزده هواپیما بوده و

- بقول محمد صدیق فرهنگ «بر علاوه قانون اساسی، در این دوره حدود پنجاه قانون نامه دیگر بنام نظامنامه وضع و نافذ گردید که - 29 موضوعات متنوع را با درجه اهمیت مختلف از تشکیلات دولتی و (خدمت) نظام اجباری گرفته تا امور مربوط به خانه های بیلاقی پغمان را در برمیگرفت. مهمترین قوانین مذکور عبارت بودند «نظامنامه تذکره نفوس و حصول پاسپورت» مورخ جوزای ۱۰۲، «نظامنامه فروش املاک سرکاری» ۱۷ ثور ۱۳۰۲، نظامنامه محصول مواشی» ۱۷ میزان ۱۳۰۲، «نظامنامه جزای عمومی» اول میزان ۱۳۰۳، «نظامنامه تقسیمات ملکیه افغانستان»، «نظامنامه مطبوعات» ۱۰ جدی ۱۳۰۳، «نظامنامه داخانه» مورخ ۱۳۰۰، «نظامنامه اجراءات تصفیه محاسبه چاپ دارالتفسیر قم، سال ۱۳۸۰ خورشیدی زندگانی عمومی وارد کرد با یکی از اشقو مهم کار و فعالیت دولت را تنظیم نمود.» میر محمد صدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر، چاپ جدید، جلد اول قسمت دوم، ص. ۵۴۴-۵۴۵.

30 - Poullada Reform and rebellion in Afghanistan p.75

31 - Ibid p.74

32- Ewans Afghanistan: A Short History of Its People and Politics, A New History p.87

33- Poullada Reform and rebellion in Afghanistan p.112-113

34 - Ibid p.115

35 - Ibid p.116

36 - Saikal Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival p.78

37 - Tomsen The Wars of Afghanistan, Public Affairs p.71

38 - نخستین هواپیماهای ارتش افغانستان موسوم به یونکر با عملاء آلمانی از جرمنی (بشکل پرزه و بگون بسته بندیها و با کشتی) از راه - بحر هند وارد افغانستان شدند، مگر از آنجایی که آلمان بحیث بازنده جنگ جهانی اول حق اشتراک در عملیات نظامی از جمله پرواز را در کشورهای دیگر بر مبنای معاهده ورسای (ورسال) از دست داده بود و افغانستان هم پیلوت خود را نداشت این هواپیماها بدون استفاده در کابل زمینگیر شدند.

درسهای مربوطه از سوی کارشناسان خارجی برای پیلوتهای افغانی داده میشد.³⁹ در سال ۱۹۲۳ حکومت افغانستان شماری از افسران پیشین و کارشناسان اردوی آلمان را که همزمان مشاوران بازسازی ارتش افغانستان بودند، برای تدریس در مدرسه حریبه بخدمت گرفت.⁴⁰ در سال ۱۹۲۷ امان الله خان لقب شاه (پادشاه) افغانستان را برگزید. (تصویر شماره ۲/۴ دیده شود) همزمان او سلطنت را موروئی ساخت (برایش ولیعهد برگزید). سفر درازمدت شاه امان الله (که حدود نیم سال را دربرگرفت) به اروپا در سال ۱۹۲۸ روی ادامه و همچنان شکست و توقف پروسه اصلاحات تاثیر هنگفتی داشت.⁴¹

۲/۳ اصلاحات اجتماعی

شاه امان الله علاقمند اصلاحات اجتماعی نیز بود. چنانچه که پیشتر آمد، وی مانند مصطفی کمال میخواست سیستم معارف عصری با الگوی غربی را در افغانستان پیاده سازد. تا پیش از سال ۱۹۲۲ کار تدریس کودکان و نوجوانان در مدارس دینی بیشتر از سوی آموزگاران مذهبی پیشبرده میشد. در زمان پادشاهی امان الله خان، مکاتب نو مدنی- عصری بکمک آلمانها، ترکها و فرانسویها گشایش یافتند، مگر به علت کمبود مواد و امکانات درسی و جا بویژه در روستاها و مناطق دور افتاده افغانستان این پروژه عملی نشد.⁴² امان الله خان شیوه آموزشی مروج در ترکیه را نمونه برای کشورش میپنداشت.

یکی از اصلاحات دیگر شاه امان الله ممنوعیت برده داری و کار کودکان بود. همچنان قانون ثبت احوال نفوس و توزیع تذکره نیز نافذ گردید که باعث دگرگونی اجتماعی در کشور شد. در اینکار مشاوران نظامی ترکی که تجربه خوبی در این راستا داشتند، کمک بارزی نمودند. آنان همینگونه در طرح و توزیع «تذکره» کمک مینمودند. توزیع شناسنامه ها (تذکره) در گام نخست برای حکومت لازم بود که میخواست شمار باشندگان کشور را بداند.⁴³ همچنان اقلیتهای مذهبی (و دینی) افغانستان (مانند شیعیان، اسماعیلیان، هندوان، سیکها و یهودان) از آزادی بیشتر و حقوق مساوی در امور دینی شان برخوردار شده و دیگر مانند گذشته بنام «دهیمی» یاد نمیشدند.

بر علاوه شاه امان الله با امضای فرمانها از مردم افغانستان میخواست تا پوشاک غربی بپوشند. گویا لباس فرنگی و اقلیت تفاوت موقف اجتماعی شهروندان افغان را میپوشاند.⁴⁴ مگر اقدامات در راستای

پس از این عمل تجارتي- نظامی ناموفق دولت امانی متوجه اتحاد شوروی شده و از آنجا ده فروند هواپیما را خریداری کرد، که توسط عملیه شوروی نخست به دهادی مزار شریف (بنا به اسناد تاریخی میدان هوایی دهادی بلخ نخستین فرودگاه افغانستان میباشد) و سپس به کابل با بالهای خویش آمدند. و این تنها نبود، از سال ۱۹۲۴ به بعد میان کابل و تاشکند خط منظم پرواز بین المللی فعال گردیده و اتحاد شوروی از همان زمان به آموزش نظامیان هوایی افغانستان آغاز کرد (چنانچه نخستین گروه پیلوتان نظامی آینده افغانستان در سال ۱۹۲۳ به اتحاد شوروی رفتند که سر گروه آنها عطالحق خان نواسه میر مسجدی خان و وزیر خارجه افغانستان در زمان امیر حبیب الله کلکانی بود). برای معلومات بیشتر مقاله و ترجمه (خلیل و داد) بنام چند نکته درباره مقاله «خریداری نخستین هواپیماها برای نیروی هوایی افغانستان...» در سایت بی بی فارسی دیده شود:

<http://archive.mashal.org/content.php?c=maqalaat&id=01107>

<http://archive.mashal.org/content.php?c=helmi&id=01220>

39- Nicosia Drang Nach Osten' Continued? p.248

40 - Rasanayagam Afghanistan a Modern History p.20

41- Poullada Reform and rebellion in Afghanistan p. 128

42 - Ibid p.88

43- Ahmad The Survival of Afghanistan, 1747-1979 p.183

44 - Poullada Reform and rebellion in Afghanistan p.81

آزادی زنان گامی جنجال برانگیز بود. این دگرگونی نخستین بار در تاریخ افغانستان پدید آمده و افغانستان در راستای شناسایی حقوق زنان یکی از نخستین کشورهای اسلامی بود. همچنان جلوگیری از کثرت ازواج، گرانی مراسم عروسی و غیره از نکات مهم این فرمان بودند. بر علاوه زنان حق مساوی آموزش و میراث را بدست آوردند. این اصولنامه ها همچنان برضد شکنجه جسمی زنان بوده، سال ازدواج دختران را مشخص ساخته و چند همسری (کثرت ازواج) را ممنوع اعلام مینمود.⁴⁵ در برخی اصلاحات اجتماعی ملکه ثریا که دختر محمود طرزی بود، نقش داشت.⁴⁶

۲،۴ صنعتی شدن افغانستان

شاه امان الله میخواست مناسباتش را با همسایه های نزدیکش چون ایران (فارس) و اتحاد شوروی مستحکم بسازد.⁴⁷ در حدود دو سال پس از پایان جنگ دوم جهانی نفوذ آلمان یعنی جمهوری وایمار در خاور میانه دوباره به گسترش آغازید. چنانچه اینشکور فهرستی از کشورهای خارج نفوذ بریتانیای کبیر و اتحاد شوروی در دست داشت که ایران (فارس)، ترکستان شرقی (ترکستان چین) و افغانستان شامل آن بودند.⁴⁸ امیر امان الله بوسیله یاکوب شریز⁴⁹ یک عضو پیشین هیأت نیدر مایر- فون هیتینگ و نماینده سیاسی جمهوری وایمر علاقمندی اش را به همکاری با آنکشور ابراز نموده بود. امان الله خان خواستار سرمایه گذاری جمهوری وایمر در افغانستان بود تا برنامه اصلاحاتش را عملی سازد. امیر افغان میخواست آلمان تکنیکران، مهندسان و آموزگاران را به افغانستان گسیل نماید.⁵⁰ بهبود روابط آلمان- افغانستان در عرصه های بازرگانی- اقتصادی و دیپلماتیک برای هر دو کشور اولویت داشت. اینکار به دانشجویان افغان امکان آموزش در موسسات عالی تحصیلی آلمان را داده و همزمان زمینه تدریس آموزگاران آلمانی را در افغانستان ممکن میساخت.⁵¹ پس از آمدن دکتر فریتس گروبا⁵² در ماه دسامبر سال ۱۹۲۳ به کابل نفوذ آلمان در اقتصاد افغانستان بسرعت گسترش یافت. پیش از آمدن دکتر گروبا جمهوری آلمان (جمهوری وایمر)⁵³ بروز ۲۶ اپریل سال ۱۹۲۳ یک

بیهودگی این بدعت بی پایه را مهندس هاندی ادریانوس فان لوتسنبورگ ماس که در سالهای ۱۹۲۸-۲۹ بحیث آمر پروژه خط آهن سراسری به افغانستان آمده، با شخص امان الله خان ملاقات کرده و از ولایات گونه گونه بازدید کرده بود، چنین مینویسد: «مگر او اینبار اشتباهات دیگری را نیز مرتکب شد، مثلاً به مردم کابل و حومه دستور داد که آنها فقط در لباس اروپایی میتوانند به ساختمانهای دولتی، بعضی پارکها و خیابانها منجمله به جاده اصلی مشرف بکاخ جدید سلطنتی در دارالامان وارد شوند و مردان دارای پوشاک افغانی در آنجا هاممنوع ورود اند که در نتیجه به شمار مخالفانش افزود. برای اقشار پایین جامعه پوشاک اروپایی کماکان مخالفت برانگیز خواهد بود، زیرا آنها هنوز آماده آن نیستند که میز و چوکی (صندلی) خریداری کنند و چهارزانو نشستن با شلوار (پتلون) تنگ اروپایی دشوار است». دیده شود سایت آریایی ترجمه خلیل و داد (نخستین پروژه خط آهن افغانستان و جنگ داخلی سال ۱۹۲۹):

<http://www.ariaye.com/dari5/tarikh/wadad.html>

45 - Ahmad *The Survival of Afghanistan, 1747-1979* p.184

46 - Saikal *Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival* p.75

47 -Nicosia *Drang Nach Osten' Continued?* p.239

48 -Ibid p.237

49 -Jakob Schreiner

50 -Ibid p.240

51 - Hyman *Nationalism in Afghanistan* p.305& Nicosia *Drang Nach Osten' Continued?* p.242

52 -Dr. Fritz Grobba

- در پایان جنگ یکم جهانی در سال ۱۹۱۸ زمانیکه دولت (قیصری) آلمان سقوط کرد، پس از یک دوره کوتاه انقلابی جمهوری وایمر -⁵³ (۱۹۱۸-۱۹۳۳) بقدرت رسید. مگر جمهوری وایمر با انبوه چالشها مواجه شده و همانند یک آزمایش دموکراتیک در سال ۱۹۳۳ زمانیکه آدولف هیتلر در سال ۱۹۳۳ بحیث صدراعظم و دیکتاتور قدرت را در آلمان بدست گرفت، از هم پاشید. البته این نام از شهر وایمر که در آنجا در سال ۱۹۱۹ جمهوری نامبرده نخستین قانون اساسی اش را تصویب کرد گرفته شده است. البته نام اصلی این حکومت دولت آلمان بوده ولی بنام

توافقنامه با افغانستان را بوسیله شرکت آلمانی بازرگانی شرق⁵⁴ بسته بود. عقد این تفاهمنامه میان دوکشور آغاز توافقات گوناگون دو دولت در عرصه های دیگر و شروع عملی همکاری آنها بود. (تصویر پیوست ۲/۵) دیده شود.

یکی از این توافقات تحویلی چند فروند هواپیما از سوی شرکت یونکر و دورنیر بود: البته این کار آغاز پروازهای منظم بعدی میان کابل و اروپا (از راه تاشکند در اتحاد شوروی) بود. از سال ۱۹۲۳ انجیزان، کارشناسان راهسازی و پزشکان بیشتر آلمانی وارد افغانستان شدند (تصویر پیوست شماره ۲/۶ دیده شود). همچنان در سال ۱۹۲۴ یک کارخانه سمنت سازی و یک فابریکه گوگردسازی در کابل ساخته شدند.⁵⁵ بتاريخ ۲۰ اپریل ۱۹۲۳ میان شرکت یونکر و دولت افغانستان توافقنامه بی بکمک وزیر امور خارجه آلمان عقد شد که برشالوده آن پروازهای داخلی افغانستان آغاز میشد⁵⁶ (که بدلیل ممنوعیت پرواز خلبانان آلمانی عملی نشده ولی پسانتر توسط طیارات روسی با عمه افغانی و شوروی اجرا شد).

پسانها شاه امان الله در جریان سفر رسمی درازمدتش به خاور میانه و اروپا اندیشه های نوی را به برنامه اصلاحاتش اضافه نموده و با کشورهای اروپا در آن راستا توافقنامه های جدیدی بست. در این سفر بیشترین توافقات با جمهوری وایمر (آلمان)، ترکیه و اتحادشوروی عقد شدند.⁵⁷ یکی از موافقتنامه های بینظیر شاه امان الله در هنگام سفر اروپایی اش ساختمان راه آهن سراسری افغانستان بود. این پروژه از سوی شرکت ساختمان راه آهن برلین⁵⁸ در افغانستان باید ساخته میشد. درست پس از امضای توافقنامه میان شرکت نامبرده و افغانستان (موافقتنامه را از سوی افغانستان سردار شیر احمد خان وزیردولت در سال ۱۹۲۸ در برلین امضا نموده بود) انجینیر هالندی رییس پروژه نامبرده بنام ادریانوس فان لوتسنبورگ ماس⁵⁹ وظیفه گرفت تا از نام آنشرکت از چین به کابل رفته و ریاست پروژه را بعهده گیرد (تصویر ۲/۷ پیوست دیده شود). این مهندس هالندی یکی از چهره های مهم اجرای اصلاحات امانی بوسیله اروپایی ها بوده و باوجود دشواری ها توانست به شهرها و دهات افغانستان (مسیر احتمالی خط آهن شامل کابل، لوگر، غرني، قندهار و هرات) رفته و کار سروی و نقشه سازی این پروژه را پایان ببرد (تصویر شماره ۲/۸ پیوست یعنی مسیر راه آهن دیده شود).⁶⁰

۲/۵ شکست ریفورمها و زوال رژیم امانی در سال ۱۹۲۹

(اصلاحات دولت امانی باعث تحریک حلقات بنیاد گرای داخلی شده و باعث شورشها و موج نارضایتیهای اجتماعی شد که در پشت پرده این حرکات انگلیسها قرار داشتند). چنانچه نخستین موج نارضایتی در استان جنوبی خوست در سال ۱۹۲۴ بوقوع پیوسته و حدود ۹ ماه دوام کرد.⁶¹ شورشیان

جمهوری آلمان بیشتر شهره شد. نام جمهوری وایمر از سال ۱۹۲۹ بیشتر بگونه منفی از سوی مخالفان جمهوری (از جمله محافظه کاران و نازیستها) و همچنان کمونیستها استفاده میشد (مترجم).

54 - Nicosia Drang Nach Osten' Continued? p. 246. "Der Deutsch-Orientalische Handelsgesellschaft."

55 - Ibid p.247

56 - Nicosia Drang Nach Osten' Continued? p.253

57 - Rasanayagam Afghanistan a Modern History p.21

58 - The Berlin Railway Construction Company.

59 - Adrianus van Lutsenburg Maas

60 - Wedad, Afghanistan, Through the Camera Lens of a Dutch Engineer in 1928-1929 p.7-9

61 - Barfield, Thomas. Afghanistan: A Cultural and Political History p.298

مخالفان علنی اصلاحات و قوانین نو امانی بودند. (این شورش که بنام جنگ جنوبی مشهور بوده و برابر بودجه یکساله کشور خرچ برداشت، در نهایت بوسیله نیروی هوایی دولت که از طیارات و عمله شوروی تشکیل شده بود، سرکوب گردید). روحانیان محافظه کار اطراف اصلاحات امانی را خطری برای جایگاه اجتماعی، حیثیت و درآمد شان میپنداشتند. گرچه بیشترین روحانیون شهری (در اوایل) با اصلاحات امانی هم‌نوا بودند مگر روحانیت روستایی و شهرهای کوچک قوانین نو را ناجایز و مخالف شریعت اسلامی میدانستند. مجلس قانونگذار بزرگ ملی یا لویه جرگه در سال ۱۹۲۳ دایر شده، تا سال ۱۹۲۴ بدرزا کشیده و در آن روحانیون و سران قبایل از اقوام گونه‌گون اشتراک داشتند، همانند روغن بالای آتش به نفع سران (محافظه کار) مذهبی تمام شد. زیرا امان الله خان در جریان لویه جرگه بدون مشوره از پیش با دیگران برنامه اصلاحاتش را آشکارا نمود، (با مخالفت آشکارای اشتراک کنندگان مواجه شد). روحانیه و سران عشایر روستاها میخواستند که قانونهای نو مخالف تفاسیر قرآن و شریعت سنی حنفی نباشند. همچنان آنها خواستار حفظ جایگاه قاضیان (دینی) در شیوه دادگستری مروج کشور بودند.⁶² روحانیانی که خلاف برنامه اصلاحات امانی بودند، اورا بیدین میدانستند، زیرا بگفته آنها وی مناسبات دیپلماتیک را با اتحادشوروی، ترکیه و ایران که همه کشورهایی با سیستم لاییک اداره بودند، برقرار کرده بود.⁶³

برنامه های اصلاحات شاه امان الله همه (بدون در نظر داشت واقعیت‌های عینی جامعه افغانی) بر دانش و اصول تیوریکی استوار بود که او و هوادارانش از کتابها و برنامه های اصلاحی کشورهای دیگر یاد گرفته بودند.⁶⁴ همانگونه که پیشتر یاد شد، روحانیان شهرهای بزرگ (بصورت عموم) از امان الله و اصلاحاتش پشتیبانی کرده و در فتوهایشان شورشیان و روحانیهای مخالف دگرگونیهای شاه را خاین میپنداشتند.⁶⁵

در سال ۱۹۲۴ شورشی در جنوب کشور زیر رهبری عبدالکریم (وی گویا پسر خوانده امیر محمد یعقوب بوده) آغاز شد. در این شورش وی پشتیبانی قبایل غلزیایی مستقر در نواحی مرزی افغانستان با هند برتانوی را باخود داشت. همچنان وی از حمایت برخی رهبران مذهبی آنجاها که مخالف پیشبرد اصلاحات بودند، نیز برخوردار بود.⁶⁶

همزمان در خوست نیز گروههایی تحت فرماندهی ملا عبدالله (مشهور به ملای لنگ که از حمایت یک ملای دیگر بنام عبدالرشید برخوردار بود) بر ضد اصلاحات به شورش دست یازیدند. او از پشتیبانی عشایر منگل و جدران برخوردار بود. شورش و جنگ خوست (جنوبی) به قیمت جان ۱۴ هزار تن تمام شده⁶⁷ (و خسارات هنگفت مادی و مالی را باخود داشت). شورشیان اسیر شده زیر رهبری ملا عبدالله و عبدالکریم در کابل بگونه بسیار تحقیر آمیز در ملاعام اعدام شدند. عبدالکریم توانست دوباره به هند برتانوی فرار کند. شورش و جنگ ۱۹۲۴ محک تجربه اصلاحات بوده و جنبه های منفی این برنامه های شاه امان الله و بویژه ناتوانی ارتش کشور را هویدا ساختند. امان الله برای جبران این

62 - Ibid p.299

63 - Overby Amanullah: *The Hard Case of Reform in Afghanistan* p.13

64 - Gregorian *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization, 1880-1946* p.256

65 - Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History* p.300

66 - Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History* p.300

67 - Saikal *Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival* p.81

کاستیها با رهبران مذهبی محافظه کار به تفاهم نشسته و برخی برنامه های اجتماعی اصلاحاتش را متوقف ساخت.⁶⁸

مرحله دوم اصلاحات در افغانستان که امان الله خان آنرا انجام میداد متأثر از سفر اروپایی شاه از دسامبر ۱۹۲۷ تا جولای ۱۹۲۸ بود⁶⁹ (تصویر ۲/۹ دیده شود). در این سفر با امان الله خان ملکه ثریا و گروه بزرگی از وزرا (و اعضای رهبری دولت و دربار) همراه بودند. این هیأت به کشورهای هند برتانوی، مصر، ترکیه، اتحاد شوروی، ایران، آلمان، فرانسه و بریتانیا (تصاویر ۳/۰ تا ۳/۳ پیوست دیده شوند) سفر نمود. مردم و زمامداران هند از شاه امان الله همانند قهرمانی پذیرایی کردند. در اروپا (بیشتر با آلمان و اتحادشوروی) وزیران امان الله خان قراردادهایی را در راستای گسترش و دوام اصلاحات امضا نمودند.⁷⁰

در پروسه اصلاحات امانی آلمان همچنان بزرگترین و فعالترین کشور بود. آلمانیها با گسیل آموزگاران به افغانها در کار اصلاحات آموزش و پرورش کمک نمودند. در سال ۱۹۲۴ نخستین مدرسه آلمانی بنام امانی گشایش یافت که مدیر و معلمان آلمانیها بودند. در عرصه بهداشت و صحت عامه بیشتر ترکها و آلمانیها مشغول بوده مگر بیشترین کمک جمهوری وایمار در بخش صنایع صورت میگرفت. بویژه پس از سفر اروپایی شاه امان الله موسساتی همچون *تیلیفونکن، زمینس و لوفت هانزا* در افغانستان فعال شدند. تا سال ۱۹۲۹ آلمانیها بزرگترین کمک کنندگان خارجی در افغانستان بودند.⁷¹ بر علاوه افغانستان بزرگترین شریک بازرگانی آسیایی آلمان بود.

مگر (خرچ) سفر اروپایی امان الله خان برای شهروندان افغانستان خیلی گران بوده⁷² و در مرحله دوم اصلاحات شورشهایی بروز ۲ اکتوبر ۱۹۲۸ در شهر کابل مظاهره بزرگی راه اندازی شد که حکومت سرکوبش کرد. بدنبال این نمایشات اعتراضی تظاهراتی در ولایات کشور نیز رخ دادند.⁷³ (تصویر ۳/۴ و ۳/۵ پیوست).

با گذشت هر روز شکست رژیم امانی آشکارتر میشد، چنانچه طایفه شینواری افغان (پشتون) در مشرقی در ماه نوامبر بشورش مسلحانه آغازید. شورشیها (بسیاری ساختمانهای دولتی و) همچنان دفتر قونسل انگلیس در شهر جلال آباد را به آتش کشیدند. مگر قیام مسلحانه حبیب الله کلکانی در شمال کابل (شمالی) در ماههای نوامبر-دسامبر ۱۹۲۸ به معنی پایان کلی حاکمیت امانی بود. همچنان سربازان اردوی امانی (که بیشترین دهقانان بیزمین و کم زمین بودند) نیز به صف مخالفان دولت امانی پیوستند.⁷⁴ (تصویر ۳/۶ پیوست).

68 - Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History* p.300

69 - Shahrani *King Amanullah of Afghanistan Failed Nation-building Project and its Aftermath* p.671

70 Overby *Amanullah: The Hard Case of Reform in Afghanistan* p.17-

71- Hughes *The German to Afghanistan, 1915-1916*. p.473

72- برای مخارج سفر اروپایی امان الله شاه دستور داده شده بود تا والیها و نایب الحکومه ها مالیه دوساله را پیشکی از مردم تهیدست استانها - همچون پول نقد بگیرند که این کار باعث بیچارگی بیشتر مردم، گسترش فساد و رشوه شده و در نهایت به قیامهای مسلحانه انجامید (مترجم خلیل و داد)

73 - Saikal *Modern Afghanistan, A History of Struggle and Survival* p.87

74- Dupree *Afghanistan, 1880 -1973* p.452

بتاریخ ۱۴ جنوری سال ۱۹۲۹ حبیب الله کلکانی در راس قیام کنندگان بالای کابل حمله موفقانه بی را انجام داد که باعث فرار شاه امان الله شد. او تخت شاهی را به برادر بزرگش عنایت الله خان وا گذاشت ولی وی (همراه با گروه بزرگ درباریان دیگر) به امیر نو حبیب الله کلکانی بیعت کرده (و پس از سه روز فرار کرد).

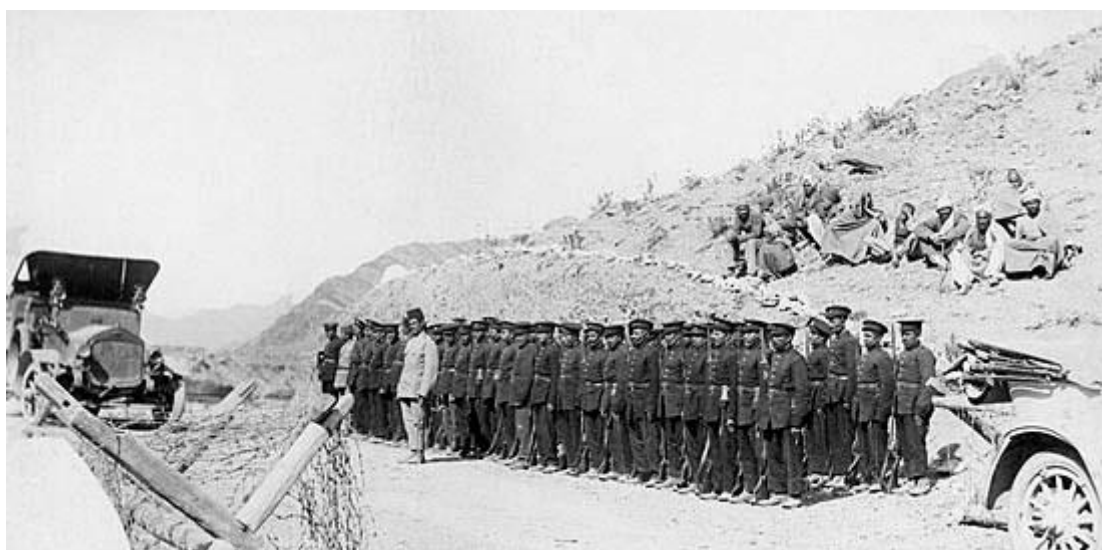
با بقدرت رسیدن امیر حبیب الله کلکانی (ملقب به خادم دین رسول الله) همه اصلاحات امالنی متوقف شدند.

هیأت عقد معاهده «استقلال» افغانستان در هند برتانوی در راس محمود طرزی.

The cables are full of the amazing receptions and honors accorded to Amanullah, King of Afghanistan, by Britain. The puzzle is—why all this fuss? There must be some “affair of State” behind it all, for only nine years ago this dusky gentleman brought off a coup d’etat, murdered his brother (King Nurrullah, a close friend of Britain), stepped on to the throne, and declared war on England. With only 14 days to prepare, Sir Charles Monro threw 340,000 men into action, and in nine days smashed the Afghan forces, 200,000 strong, to pieces. Amanullah lost the war, but won the peace, for the treaty concluded after his defeat gave him all he fought for—complete independence and an absolute monarchy. Report credits the Amir with being a shrewd, able and far-seeing gentleman, keen on reform, education, and trade. Unlike his predecessors he has only one wife, an exceedingly handsome and charming white lady, the daughter of Mahmood Tarza, Minister for Foreign Affairs in Afghanistan, and formerly Minister in Paris.

۲/۲ تصویر *The Kyogle Examiner*, 20 March 1928

تصویر ۲/۳ عکسی از ارتش عصری شده افغانستان در آغاز سالهای ۲۰ سده بیستم.

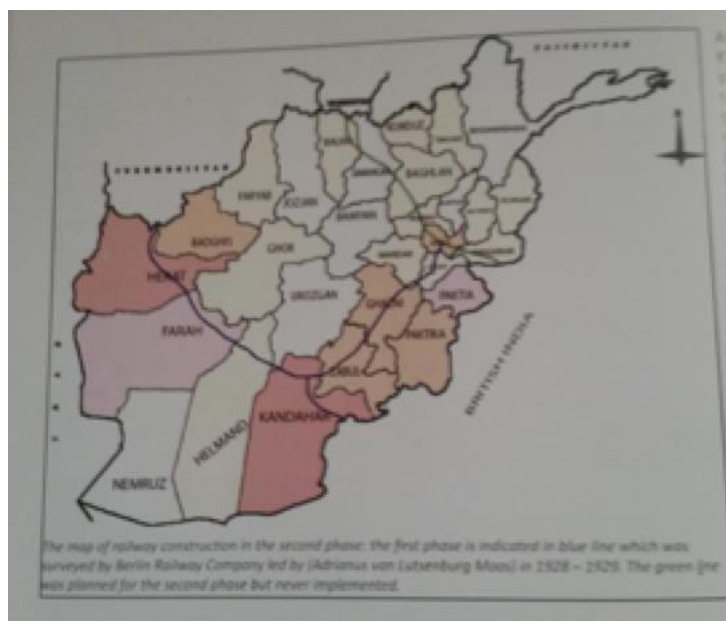
کاخ دارالامان که در آغاز سالهای بیستم قرن گذشته توسط مهندسان آلمانی ساخته شده بود. تصویر ۲/۴

پیوست ۲/۵. فوتوی قطاری که بکمک آلمان در کابل با خط آهنی بدرزای ۷ کیلومتر ساخته شده و میان دارالامان و مرکز کابل در رفت و آمد بود.

تصویر ۲/۶ کاخ تاج بیگ که همچنان یکمک مهندسان آلمانی ساخته شده بود.

نمایه ۲/۷ خط آهن سروی شده توسط مهندس هالندی فان لوتسنبورگ ماس در سالهای ۱۹۲۸-۱۹۲۹

تصویر ۲/۸ ساختمان سفارت آلمان در کابل واقع در باغ بابری. عکس از مهندس هالندی ادریانوس فان لوتسنبورگ ماس.

امان الله شاه و هیأت همراهش با مصطفی کمال اتاترک. سال ۱۹۲۸

پیوست ۲/۹ عکس امان الله شاه با محمد رضا خان شاه فارس در سال ۱۹۲۸.

AMANULLAH VISITS MANCHESTER

London, Wednesday ("Sun" Special)—King Amanullah of Afghanistan visited industrial works at Manchester. At the factory of Metropolitan Vickers Electrical Company he was shown the latest electrical devices. Later he journeyed down the Manchester ship canal. His launch carried the Afghan flag and each slip berthed in the canal dipped its colors as he passed. Cheering crowds lined the banks. (The above picture shows the famous canal).

GERMANY HONORED

KING AMANULLAH'S VISIT.

BERLIN, Friday Night.—“Duke of Afghanistan” is the title that King Amanullah has conferred upon President von Hindenburg and Dr. Marx (Chancellor).

Both honors, also the red silk capes, were conveyed diplomatically to the recipients after the King's departure after it had been explained to him that the Republican regime prevented their acceptance from King Amanullah personally.

President Von Hindenburg and Dr. Marx have accepted the distinctions as souvenirs of the royal visit.

WILL VISIT RUSSIA.

LONDON, Saturday Night.—The Afghan Legation in London denies that King Amanullah will be cancelling his visit to Russia, or that there is any reason for his return to Kabul.

Daily Telegraph (Launceston, Tas.: 1883-1928) Monday 19 March 1928 p.4 Article پیوست ۳/۱

پیوست ۳/۲ سال ۱۹۲۸ د امان الله خان در فرانسه

پیوست ۳/۳ امان الله خان در جریان سفر رسمی در لندن سال ۱۹۲۸ 3 King Amanullah in London in 1928

AMANULLAH DENOUNCED

Amir Habibullah (formerly Bacho Saeed) the bandit-king of Afghanistan, has issued a proclamation denouncing ex-King Amanullah as an unbeliever, heretic, defamer of the Holy Book of Ulema, and the procurer of the assassination of his father.

He adds that Amanullah instigated by his atheistic father-in-law, Mahmud Tarzi, introduced unbelievers' laws such as the abolition of child marriage, and the prohibition of indirect evidence in trials.

The proclamation cites 24 heretical acts by Amanullah, who is accused of wasting millions of rupees on his European tour. Habibullah attacks abolition panchayat system and invites the populace to inspect photographs showing ex-queen Souraya "driving naked in a motor car."

He charges Amanullah with shaving his moustache, against the Koranic injunction, "making him look like a butterfly."

Ex-King Amanullah has issued a brief counter-proclamation asking whether the Afghans will consent to a menial water-carrier's son ruling them.

Fierce fighting is reported in the Wardak country, south-west of Kabul, and the Mazar province, in Northern Afghanistan, has revolted against Amir Habibullah, who has lost the important fort of Burzuljan in that region.

Amanullah Abdicates.

KING AMANULLAH of Afghanistan, whose institution of Western reforms after a tour abroad caused a revolt among some of the most influential tribes, has abdicated in favour of his elder brother, Prince Inayatullah, and has left for Kandahar by aeroplane.

A message from Kabul stated that previous to his abdication King Amanullah agreed to the withdrawal of his reforms programme. The demands of the Shinwaris included:—(1) The King shall organise the Senate, which shall be composed of 50 members, the majority to be priests of the mullah

پیوست ۳/۵ p.45 Thursday 24 January 1929 (*The Queenslander* (Brisbane, Qld.: 1866-1939)

SUPPORT FOR AMANULLAH.

(“The Times” Special Service).

LONDON, Feb. 17.—The Constantinople correspondent of “The Times” states that 50 Afghan army officers, who have been training in Turkey, have left to rejoin ex-King Amanullah in Afghanistan. Amanullah, having abdicated his throne, now proposes to wrest it from Bacha Saguo the bandit leader, who usurped it.

پیوست ۳/۶ Tuesday 19 February 1929 p.13 (*The West Australian* (Perth, WA: 1879-1954)